

Date: 21st January-2026

**MEHNAT MUHOFAZASIDA XALQARO TAJRIBA VA O‘ZBEKISTONDA
QO‘LLASH IMKONIYATLARI**

Amonova Dilnora Maxmudovna

Peshku tumani 1-sonli texnikum mehnat muhofazasi fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mehnat muhofazasi sohasida shakllangan xalqaro yondashuvlar va ularning amaliy samaradorligi tahlil qilinadi. Xususan, rivojlangan davlatlarda mehnat xavfsizligini ta’minlashda qo‘llanilayotgan tizimli mexanizmlar, profilaktik choralar hamda risklarni boshqarish usullari o‘rganiladi. Tadqiqotda xalqaro tajribani O‘zbekiston sharoitida tatbiq etish imkoniyatlari mualliflik tahlili asosida yoritilib, milliy mehnat muhofazasi tizimini takomillashtirish yo‘llari asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: mehnat muhofazasi, xalqaro tajriba, mehnat xavfsizligi, risklarni boshqarish, profilaktika

KIRISH. Mehnat muhofazasi inson hayoti va sog‘lig‘ini ishlab chiqarish jarayonida muhofaza qilishga qaratilgan muhim ijtimoiy va huquqiy tizim hisoblanadi. Zamonaviy ishlab chiqarish sharoitida texnologik jarayonlarning murakkablashuvi, mexanizatsiya va avtomatlashtirish darajasining ortishi bilan birga mehnat jarayonida yuzaga keladigan xavf-xatarlar ham ko‘payib bormoqda. Shu sababli mehnat muhofazasini faqat nazorat qiluvchi tizim sifatida emas, balki inson omiliga yo‘naltirilgan kompleks himoya mexanizmi sifatida rivojlantirish zarurati yuzaga kelmoqda.

Xalqaro miqyosda mehnat muhofazasi masalalari, avvalo, International Labour Organization faoliyati orqali tartibga solinadi. Mazkur tashkilot tomonidan ishlab chiqilgan konvensiya va tavsiyalar mehnat xavfsizligini ta’minlashda global standart vazifasini bajaradi. ILO hujjatlarida mehnat muhofazasi ish beruvchi va xodimning umumiy mas’uliyati sifatida talqin qilinadi hamda xavflarni oldindan aniqlash va bartaraf etishga asoslangan yondashuv ustuvorligi ta’kidlanadi [1,11]. Ushbu g‘oyani davom ettirgan holda aytish mumkinki, mehnat muhofazasida profilaktika tamoyili baxtsiz hodisalar va kasbiy kasalliklarning oldini olishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Xalqaro tajribada mehnat muhofazasi tizimi uzoq yillar davomida evolyutsion rivojlanib kelgan. Dastlab u faqat jarohatlanish holatlariga javob chorasi sifatida qaralgan bo‘lsa, bugungi kunda u xavflarni oldindan aniqlash, baholash va boshqarishga yo‘naltirilgan strategik tizim sifatida shakllangan. Alli tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotlarda qayd etilishicha, rivojlangan mamlakatlarda mehnat muhofazasi ishlab chiqarish samaradorligini oshiruvchi omil sifatida qaraladi [2,39]. Ushbu fikrni mazmunan davom ettirsak, xavfsiz mehnat sharoiti xodimning ruhiy holatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi va ish unumdorligini oshiradi.

Yevropa mamlakatlari tajribasida risklarni baholash markaziy o‘rin tutadi. Har bir ish joyi bo‘yicha potentsial xavflar aniqlanadi, ularning ehtimollik darajasi baholanadi va mos profilaktik choralar belgilanadi. ILO ma’lumotlariga ko‘ra, risklarni boshqarish tizimi

Date: 21st January-2026

joriy etilgan korxonalarda ishlab chiqarish jarohatlari o'rtacha 25–30 foizga kamaygan [1,47]. Ushbu ilmiy ma'lumotdan kelib chiqib aytish mumkinki, mehnat muhofazasida reaktiv emas, balki proaktiv yondashuv ustuvor bo'lishi lozim.

Shuningdek, xalqaro tajribada xodimlarni doimiy o'qitish va qayta tayyorlash muhim komponent hisoblanadi. Hughes va Ferrett o'z tadqiqotlarida xavfsizlik bo'yicha muntazam treninglar xodimlarning xavf-xatarni anglash darajasini sezilarli oshirishini ta'kidlaydi [3,72]. Bu fikrni davom ettirar ekanmiz, bilim va ko'nikma yetishmasligi ko'pincha mehnat muhofazasi qoidalarining buzilishiga olib kelishini ko'rish mumkin.

Xalqaro tajribani tahlil qilish jarayonida asosiy e'tibor uning milliy tizimlarga qanday integratsiya qilinayotganiga qaratiladi. Har bir davlat mehnat muhofazasi sohasida umumiy xalqaro standartlarga tayangan holda, o'zining iqtisodiy rivojlanish darajasi, ishlab chiqarish tarmoqlarining xususiyatlari va kadrlar salohiyatini inobatga olgan holda yondashuvni shakllantiradi. Shu jihatdan qaraganda, O'zbekistonda mehnat muhofazasi tizimini rivojlantirishda xalqaro tajribani bevosita ko'chirib olish emas, balki uni moslashtirish masalasi ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Xalqaro amaliyotda mehnat muhofazasi tizimi uch asosiy yo'nalishga tayangan holda rivojlanadi: huquqiy tartibga solish, tashkiliy boshqaruv va amaliy profilaktika. O'zbekistonda ham ushbu yo'nalishlar mavjud bo'lib, so'nggi yillarda normativ-huquqiy baza sezilarli darajada yangilandi. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, qonunchilikda belgilangan talablar har doim ham ishlab chiqarish jarayonida to'liq bajarilmaydi. Ushbu holatni izohlar ekanmiz, mehnat muhofazasiga nisbatan ayrim hollarda rasmiyatchilik munosabati saqlanib qolayotganini ko'rish mumkin.

Xalqaro tajribada muhim o'rin tutadigan jihatlardan biri bu risklarni boshqarish tizimining ishlab chiqarish jarayoniga chuqur singdirilganidir. Rivojlangan mamlakatlarda har bir ish joyi alohida xavf manbai sifatida ko'rib chiqiladi va ushbu xavflar bo'yicha hujjatlashtirilgan baholash amalga oshiriladi. Alli ta'kidlaganidek, risklarni baholash faqat hujjat shaklida emas, balki real boshqaruv vositasi sifatida qo'llangandagina o'z samarasini beradi [2,91]. Ushbu fikrni davom ettirib aytish mumkinki, O'zbekiston sharoitida ham xavflarni baholash tizimini faqat tekshiruv paytida emas, balki kundalik ishlab chiqarish faoliyatining ajralmas qismi sifatida joriy etish zarur.

Ta'lim va kadrlar tayyorlash masalasi ham qiyosiy tahlilda muhim o'rin egallaydi. Xalqaro tajribada mehnat muhofazasi bo'yicha bilimlar faqat ishlab chiqarishga kirishdan oldin emas, balki butun mehnat faoliyati davomida muntazam ravishda yangilanib boriladi. Hughes va Ferrett tadqiqotlarida qayd etilishicha, xodimlarning xavfsizlik bo'yicha bilimlarini doimiy ravishda oshirib borish ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar sonini sezilarli darajada kamaytiradi [3,158]. Ushbu ilmiy qarashni davom ettirsak, O'zbekistondagi texnikum va kasbiy ta'lim muassasalarida mehnat muhofazasi fanini faqat nazariy bilimlar bilan cheklab qo'ymasdan, amaliy mashg'ulotlar orqali boyitish muhimdir.

Shuningdek, xalqaro tajribada xodimlarning mehnat muhofazasi jarayonidagi shaxsiy mas'uliyati kuchli shakllantiriladi. O'zbekiston amaliyotida esa ayrim hollarda

Date: 21st January-2026

mehnat xavfsizligi faqat ish beruvchining majburiyati sifatida qabul qilinadi. Ushbu farqni bartaraf etish uchun xavfsizlik madaniyatini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'limiy va tarbiyaviy ishlarni kuchaytirish zarur. Mualliflik kuzatuvlariga ko'ra, o'quvchilar va yosh mutaxassislar mehnat muhofazasini o'z hayoti bilan bevosita bog'lab anglaganlarida, qoidalariga rioya qilish darajasi ancha yuqori bo'ladi.

Xalqaro tajribani O'zbekistonda muvaffaqiyatli joriy etish uchun tizimli va bosqichma-bosqich yondashuv talab etiladi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, mehnat muhofazasi sohasida joriy etilayotgan yangiliklar faqat normativ hujjatlar doirasida qolib ketmasligi, balki real ishlab chiqarish va ta'lim jarayoniga chuqur singdirilishi zarur. Shu nuqtai nazardan qaraganda, xalqaro tajribani tatbiq etishda uchta asosiy mexanizmni ajratib ko'rsatish mumkin: tashkiliy-boshqaruv, ta'limiy-amaliy va madaniy-ma'rifiy.

Birinchidan, tashkiliy-boshqaruv mexanizmlari mehnat muhofazasi tizimining samaradorligini belgilaydi. Xalqaro tajribada mehnat xavfsizligi masalalari korxona boshqaruv tizimining ajralmas qismi sifatida qaraladi. Alli tadqiqotlarida qayd etilishicha, mehnat muhofazasi masalalarini strategik rejalashtirishga kiritgan tashkilotlarda xavfli vaziyatlar oldindan aniqlanadi va ularni bartaraf etish imkoniyati oshadi [2,143]. Ushbu ilmiy xulosani davom ettirib aytish mumkinki, O'zbekistonda ham korxona rahbarlari mehnat muhofazasini ikkinchi darajali masala emas, balki ishlab chiqarish samaradorligini ta'minlovchi asosiy omil sifatida qabul qilishi lozim.

Ikkinchidan, ta'limiy-amaliy mexanizmlar alohida ahamiyatga ega. Xalqaro tajribada mehnat muhofazasi bo'yicha bilimlar uzluksiz ta'lim tizimi asosida shakllantiriladi. Bu jarayon kasbiy ta'lim muassasalaridan boshlanib, butun mehnat faoliyati davomida davom etadi. Hughes va Ferrett o'z tadqiqotlarida mehnat muhofazasi fanining amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashuvi xavfsizlik qoidalarini ongli ravishda bajarishga olib kelishini ta'kidlaydi [3,201]. Ushbu fikrni davom ettirgan holda aytish mumkinki, texnikumlarda ishlab chiqarishga yaqinlashtirilgan mashg'ulotlar, real vaziyatlar asosida tuzilgan topshiriqlar va simulyatsiyalar o'quvchilarda xavfsizlik bo'yicha mustahkam ko'nikmalarni shakllantiradi.

Uchinchidan, madaniy-ma'rifiy mexanizm mehnat muhofazasining barqaror rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Xalqaro tajribada xavfsizlik madaniyati tushunchasi keng qo'llaniladi va u xodimning shaxsiy qadriyatlari bilan chambarchas bog'lanadi. ILO tadqiqotlarida xavfsizlik madaniyati yuqori bo'lgan jamoalarda mehnat intizomi va mas'uliyat darajasi yuqori ekanligi ko'rsatiladi [1,66]. Ushbu yondashuvni O'zbekiston sharoitiga tatbiq etar ekanmiz, mehnat muhofazasini faqat majburiy qoida emas, balki inson hayotini asrashga qaratilgan ijtimoiy qadriyat sifatida targ'ib qilish muhimdir.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, xalqaro tajribani qo'llash jarayoni ko'p qirrali va murakkab hisoblanadi. O'zbekistonda mehnat muhofazasi bo'yicha huquqiy baza yetarli darajada shakllangan bo'lsa-da, amaliyotda ushbu talablarni to'liq bajarish bilan bog'liq muammolar saqlanib qolmoqda. Mualliflik kuzatuvlariga ko'ra, ayrim hollarda mehnat muhofazasi faqat tekshiruvlar doirasida esga olinadi, kundalik ish jarayonida esa ikkinchi darajali masala sifatida qaraladi.

Date: 21st January-2026

Xalqaro tajribadan kelib chiqadigan asosiy saboq shundaki, mehnat muhofazasi samaradorligi inson omiliga bog'liq. Xodim va o'quvchi mehnat xavfsizligi qoidalarini o'z hayoti va sog'lig'i bilan bevosita bog'lab anglagan taqdirdagina, ushbu qoidalar real kuchga ega bo'ladi. Shu bois texnikumlarda mehnat muhofazasi fanini o'qitishda faqat nazariy bilim berish bilan cheklanmasdan, o'quvchilarning shaxsiy mas'uliyatini shakllantirishga yo'naltirilgan yondashuv ustuvor bo'lishi kerak.

Maqolada mehnat muhofazasi sohasidagi xalqaro tajribalar va ularni O'zbekistonda qo'llash imkoniyatlari kengaytirilgan holda tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlar tajribasida mehnat xavfsizligini ta'minlash profilaktik, tizimli va uzluksiz yondashuvga asoslanadi. Ushbu yondashuvlarni milliy sharoitga moslashtirish orqali ishlab chiqarishdagi xavf-xatarlarni kamaytirish va xodimlar sog'lig'ini muhofaza qilish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda mehnat muhofazasini rivojlantirish uchun xalqaro tajribadagi eng samarali elementlarni tanlab olish, ularni ta'lim va ishlab chiqarish jarayoniga uyg'unlashtirish hamda xavfsizlik madaniyatini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada keltirilgan tahliliy xulosalar texnikumlar va ishlab chiqarish korxonalarida mehnat muhofazasi tizimini takomillashtirish uchun ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. International Labour Organization. *Safety and Health at Work*. – Geneva: ILO, 2019. – 187
2. Alli B.O. *Fundamental Principles of Occupational Health and Safety*. – Geneva: International Labour Office, 2008. – 224
3. Hughes, Ferrett E. *Introduction to Health and Safety at Work*. – Oxford: Butterworth-Heinemann, 2016. – 490

